Exercise

1. **Pronounce the following words properly :**

   कन्याराशिस्थितो, पूजामपेक्षते, टकटकायते, भिन्द्यात्, कुर्याद्रासभरोहणम्, उष्ट्राणाम्, प्रशंसन्ति, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितरे, नमस्तुभ्यम् ।

2. **Split Sandhi of the following words :**

   पूजामपेक्षते, कुलमिच्छन्ति, मिष्टान्नमितरे

3. **Join the following words :**

   कः + अपि   यमः + तु   नमः + तुभ्यम

4. **Complete the following shlokas :**

   (1) सदा वक्री ______________________________

   ______________________________ दशमो ग्रहः ।।

   (2) कन्या वरयते ______________________________

   ______________________________ जनाः ।।

5. **Copy out the following words :**

   भिन्द्यात्, प्रशंसन्ति, नमस्तुभ्यम्, उष्ट्राणाम् ।

6. **Frame the new sentences replacing the underlined words given in the brackets :**

   (1) सदा <u>पूजाम्</u> अपेक्षते । (धनम्, सुखम्, सम्मानम्)

   (2) कुर्यात् <u>रासभे</u> आरोहणम् । (अश्वे, गजे, बलिवर्दे)

   (3) बान्धवाः <u>कुलम्</u> इच्छन्ति (धनम्, वस्त्रम्, विद्याम्)

Activity

- Present the shlokas given here in the school programme.
- Discuss the fun reflecting from the given shlokas.
- Collect such type of shlokas and present them in the class-room.

ज्ञातव्यम्

षोडश संस्काराः

(1)	गर्भाधानम्	(9)	चूडाकर्म
(2)	पुंसवनम्	(10)	विद्यारम्भः
(3)	सीमन्तः	(11)	उपनयनम्
(4)	जातकर्म	(12)	वेदारम्भः
(5)	नामकरणम्	(13)	केशान्तः
(6)	कर्णवेधः	(14)	समावर्तनम्
(7)	निष्क्रमणम्	(15)	विवाहः
(8)	अन्नप्राशनम्	(16)	अन्त्येष्टिः

सप्तर्षयः

- कश्यपः, गौतमः, अत्रिः, जमदग्निः, भारद्वाजः, वशिष्ठः, विश्वामित्रः च सप्त ऋषयः सन्ति ।

7 सङ्ख्या

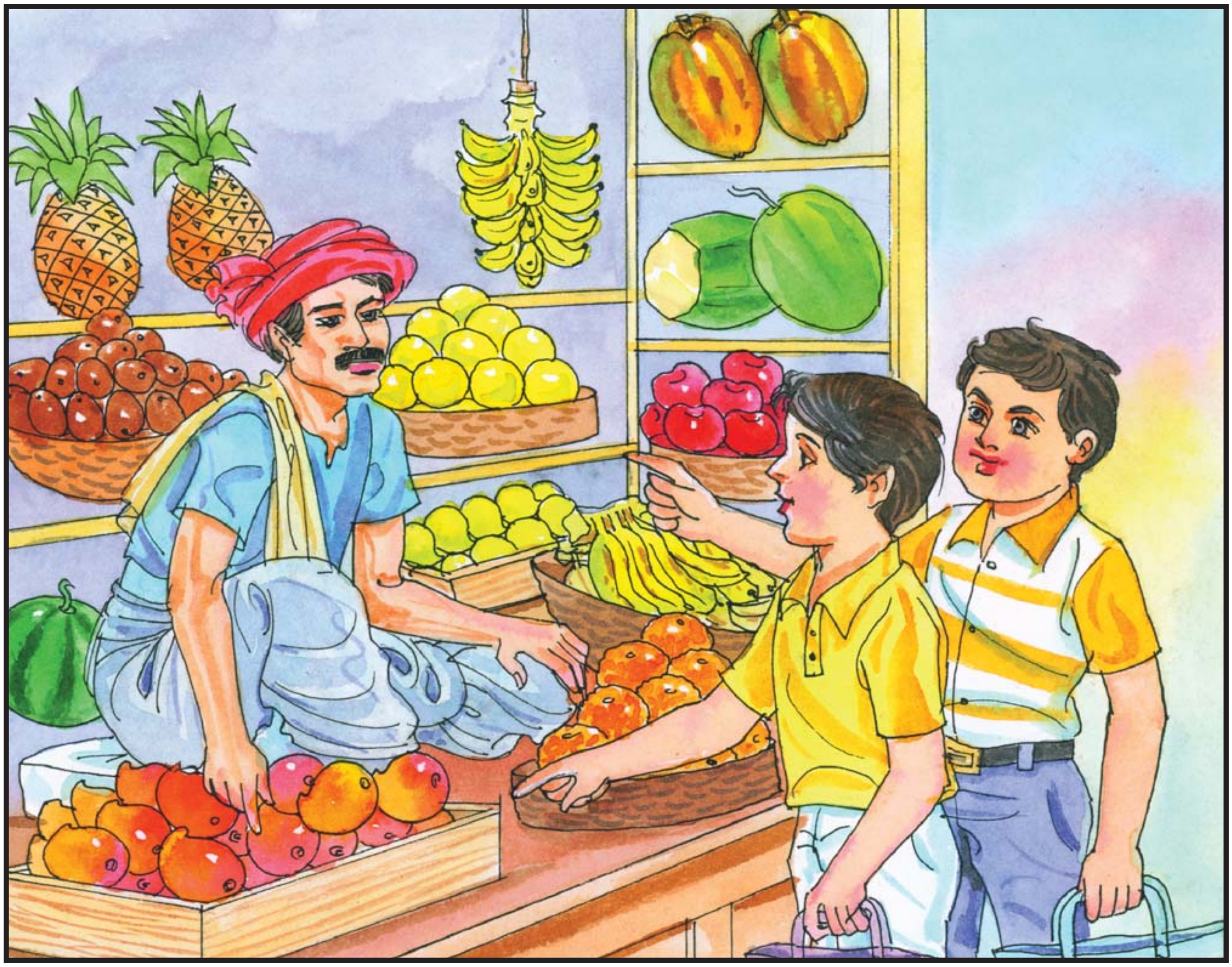

सुरेशः	:	अहो रमेश ! कुत्र गच्छति ?
रमेशः	:	आपणं गच्छामि ।
सुरेशः	:	अहम् अपि आगच्छामि ।
रमेशः	:	भवान् किं क्रेतुम् इच्छति ।
सुरेशः	:	अहं फलानि क्रेतुम् इच्छामि ।
रमेशः	:	पश्यतु, तत्रैव फलविपणी अस्ति । चलतु ।

सुरेशः	:	पञ्चम्यां विपण्यां पक्वानि फलानि सन्ति ।
रमेशः	:	भद्र, आम्रफलानां कियत् मूल्यम् ?
फलविक्रेता	:	पञ्चाशत् रूप्यकाणां दश फलानि ।
रमेशः	:	द्वादशकदलीफलानाम् ?
फलविक्रेता	:	षोडशरूप्यकाणि ।
रमेशः	:	चतुर्णां नारङ्गफलानाम् ?
फलविक्रेता	:	विंशतिः रूप्यकाणि ।
सुरेशः	:	तर्हि मह्यं त्रिंशत् कदलीफलानि ददातु ।
रमेशः	:	मह्यं द्वादश नारङ्गफलानि ददातु ।
सुरेशः	:	कियत् मूल्यम् ?
फलविक्रेता	:	कदलीफलानां चत्वारिंशत्, नारङ्गफलानां च षष्टिः ।
रमेशः	:	शतरूप्यकाणि स्वीकरोतु ।
फलविक्रेता	:	भवतु ।

Glossary

कदलीफलम् a banana **नारङ्गफलम्** an orange **आम्रफलम्** a mango **आपणम्** a shop **क्रेतुम्** for buying **विपणी** a shop **पक्वानि** ripe **भद्र** gentleman **कियत्** how much **भवतु** ok

Exercise

1. Pronounce the following words properly :

आपणम्, क्रेतुम्, तत्रैव, विपण्यांति, पञ्चाशत्, रूप्यकाणाम्, चतुर्णाम्, नारङ्गफलानाम्, मह्यम्, शतरूप्यकाणि

2. Answer the following questions in Sanskrit :

(1) द्वादश कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

(2) कति नारङ्गफलानां मूल्यं विंशति रूप्यकाणि ?

(3) कः फलविक्रेत्रे शतरूप्यकाणि ददाति ?

(4) रमेशः कति नारङ्गफलानि क्रीणाति ?

(5) त्रिंशत् कदलीफलानां कियत् मूल्यम् ?

3. Match 'A' and 'B' appropriately :

	A	B
(1)	नवनवतिः	९६
(2)	षट्सप्ततिः	४९
(3)	नवचत्वारिंशत्	९९
(4)	एकाशीतिः	७६
(5)	षण्णवतिः	८१

(A) Fill in the gaps :

(1) ________________ कदलीफलानां चतुस्त्रिंशत् रूप्यकाणि।

(2) पञ्च दाडिमानां मूल्यं ________________ रूप्यकाणि।

(3) दश आम्रफलानां मूल्यं ________________ रूप्यकाणि।

(B) State whether the following statements are 'True' or 'False' on the basis of the table given in Q-4 :

(1) दश सेवफलानां मूल्यं अष्टनवति रूप्यकाणि । ( )

(2) उपनेत्रस्य मूल्यं पञ्चाशद् रूप्यकाणि । ( )

(3) युतकस्य मूल्यं पञ्च षष्टिः रूप्यकाणि । ( )

4. **Answer the following questions on the basis of this table :**

फलानि	मूल्यम्	वस्तूनि	मूल्यम्
द्वादश कदलीफलानि	३५	उपनेत्रम्	७५
पञ्च दाडिमानि	४०	कर्तरी	४६
दश सेवफलानि	९८	तालम्	६०
द्राक्षाफलानि	४६	घटः	८०
चतुर्विंशतिः आम्रफलानि	१००	युतकम्	६५

Questions :

(1) कस्य मूल्यं पञ्चसप्ततिः रूप्यकाणि अस्ति ?

(2) पञ्चदाडिमानां मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(3) तालस्य मूल्यं कति रूप्यकाणि अस्ति ?

(4) षट्चत्वारिंशत् रूप्यकाणि कस्य कस्य मूल्यं अस्ति ?

5. **Write in words :**

(1) 68 : ____________________

(2) 74 : ____________________

(3) 100 : ____________________

(4) 88 : ____________________

(5) 57 : ____________________

6. Complete the following table :

	द्विषष्टिः	८२	
८७			त्रिपञ्चाशत्
	द्विनवतिः	८३	
५६			पञ्चचत्वारिंशत्
	सप्तत्रिंशत्	८८	

Activity

(1) Prepare number cards and word cards of No 1 to 100.

(2) Frame five questions of each - using 'कति' and 'कियत्'

Illustration : (1) पाण्डवाः कति सन्ति ? (2) घटे कियत् जलम् अस्ति ?

किं भवान् जानाति ?

भारतदेशे द्वादश ज्योतिर्लिङ्गानि सन्ति ।

संख्या

१ से १०० तक संख्यावाचक शब्द।

१.	एकम्	२१.	एकविंशति:	४१.	एकचत्वारिंशत्	६१.	एकषष्टि:	८१.	एकाशीति:
२.	द्वे	२२.	द्वाविंशति:	४२.	द्विचत्वारिंशत्	६२.	द्विषष्टि:	८२.	द्व्यशीति:
३.	त्रीणि	२३.	त्रयोविंशति:	४३.	त्रिचत्वारिंशत्	६३.	त्रिषष्टि:	८३.	त्र्यशीति:
४.	चत्वारि	२४.	चतुर्विंशति:	४४.	चतुश्चत्वारिंशत्	६४.	चतु:षष्टि:	८४.	चतुरशीति:
५.	पञ्च	२५.	पञ्चविंशति:	४५.	पञ्चचत्वारिंशत्	६५.	पञ्चषष्टि:	८५.	पञ्चाशीति:
६.	षट्	२६.	षड्विंशति:	४६.	षट्चत्वारिंशत्	६६.	षट्षष्टि:	८६.	षडशीति:
७.	सप्त	२७.	सप्तविंशति:	४७.	सप्तचत्वारिंशत्	६७.	सप्तषष्टि:	८७.	सप्ताशीति:
८.	अष्ट	२८.	अष्टाविंशति:	४८.	अष्टचत्वारिंशत्	६८.	अष्टषष्टि:	८८.	अष्टाशीति:
९.	नव	२९.	नवविंशति:	४९.	नवचत्वारिंशत्	६९.	नवषष्टि:	८९.	नवाशीति:
१०.	दश	३०.	त्रिंशत्	५०.	पञ्चाशत्	७०.	सप्तति:	९०.	नवति:
११.	एकादश	३१.	एकत्रिंशत्	५१.	एकपञ्चाशत्	७१.	एकसप्तति:	९१.	एकनवति:
१२.	द्वादश	३२.	द्वात्रिंशत्	५२.	द्विपञ्चाशत्	७२.	द्विसप्तति:	९२.	द्विनवति:
१३.	त्रयोदश	३३.	त्रयस्त्रिंशत्	५३.	त्रिपञ्चाशत्	७३.	त्रिसप्तति:	९३.	त्रिनवति:
१४.	चतुर्दश	३४.	चतुस्त्रिंशत्	५४.	चतुष्पञ्चाशत्	७४.	चतुस्सप्तति:	९४.	चतुर्नवति:
१५.	पञ्चदश	३५.	पञ्चत्रिंशत्	५५.	पञ्चपञ्चाशत्	७५.	पञ्चसप्तति:	९५.	पञ्चनवति:
१६.	षोडश	३६.	षट्त्रिंशत्	५६.	षट्पञ्चाशत्	७६.	षट्सप्तति:	९६.	षण्णवति:
१७.	सप्तदश	३७.	सप्तत्रिंशत्	५७.	सप्तपञ्चाशत्	७७.	सप्तसप्तति:	९७.	सप्तनवति:
१८.	अष्टादश	३८.	अष्टात्रिंशत्	५८.	अष्टपञ्चाशत्	७८.	अष्टसप्तति:	९८.	अष्टनवति:
१९.	नवदश	३९.	नवत्रिंशत्	५९.	नवपञ्चाशत्	७९.	नवसप्तति:	९९.	नवनवति:
२०.	विंशति:	४०.	चत्वारिंशत्	६०.	षष्टि:	८०.	अशीति:	१००.	शतम्

"हसाम:"

"अद्य पाठ: अस्ति इत्यस्य भविष्यत्कालरूपं किम् ?"

"श्व: विराम: भविष्यति इति ।"

"कथम् एतत् ?"

"यत: श्व: रविवासर:"

8 मम दिनचर्या

एषा का ?

एषा घटी।

कः समयः ?

______ ______ ______ ______

घटीं दृष्ट्वा उपर्युक्त रिक्तस्थानेषु समयं लिखत।

6:05

पञ्चाधिकषड्वादनम्

11:10

दशाधिक-एकादशवादनम्

7:55

पञ्चोन-अष्टवादनम्

6:50

दशोनसप्तवादनम्

क: समय: ?

मम दिनचर्या

अहं प्रतिदिनं षड्वादने उत्तिष्ठामि । षड्वादनत: सार्धषड्वादनपर्यन्तं दन्तधावनं स्नानं च करोमि । सार्धषड्वादनत: सप्तवादनपर्यन्तं योगासनं करोमि। तदनन्तरं दुग्धं अल्पाहारं करोमि च।

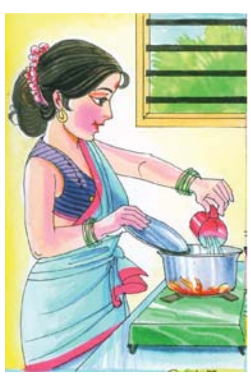

मम माता गृहकार्यं करोति । अहं तां साहाय्यं करोमि । नववादनत: दशवादनपर्यन्तम् अध्ययनं करोमि सार्ध-एकादशवादने भोजनं करोमि । सपादद्वादशवादने विद्यालयं गच्छामि । तत्र अहं विविधान् विषयान् पठामि ।

सायं षड्वादने अहं गृहम् आगच्छामि । सपादषड्वादनतः सपादसप्तवादनपर्यन्तम् अहं क्रीडामि । तदनन्तरम् अहं सायं प्रार्थनां करोमि । सार्धसप्तवादनतः सार्ध-अष्टवादनपर्यन्तं पुस्तकं पठामि । सार्ध-अष्टवादने भोजनं करोमि । नववादनतः सार्धनववादनपर्यन्तं दूरदर्शनं पश्यामि । सार्धनववादनतः दशवादनपर्यन्तं जनन्या तातेन च सह वार्तालापं करोमि । दशवादने शयनं करोमि ।

Glossary

तः from **पर्यन्तम्** to **उत्तिष्ठामि** (I) get up **दन्तधावनम्** to brush **दुग्धम्** milk **अल्पाहारः** breakfast **दूरदर्शनम्** television **जननी** mother **तातेन सह** with father

Exercise

1. Pronounce the following words properly :

उत्तिष्ठामि, षड्वादनतः, दन्तधावनम्, तदनन्तरम्, जनन्या, वार्तालापम् ।

2. Answer the following questions related to your routine :

(1) भवान् कदा उत्तिष्ठति ?

(2) भवती कति वादने प्रार्थनां करोति ?

(3) भवान् कदा विद्यालयं गच्छति ?

(4) भवती कदा क्रीडति ?

(5) भवान् कति वादने गृहकार्यं करोति ?

3. **Frame the sentences on the basis of the following table :**

अ	ब	क
प्रातः	षड्वादने नववादने	अल्पाहारम् उत्थानम्
मध्याह्ने	द्वादशवादने	पठनम्
सायम्	षड्वादने सप्तवादने	भोजनम् कथाश्रवणम्
रात्रौ	अष्टवादने दशवादने	अध्ययनम् शयनम्

4. **Look at the picture, note the time and frame the sentences :**

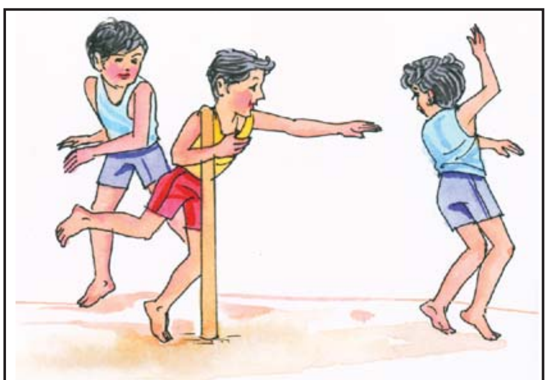

____

____

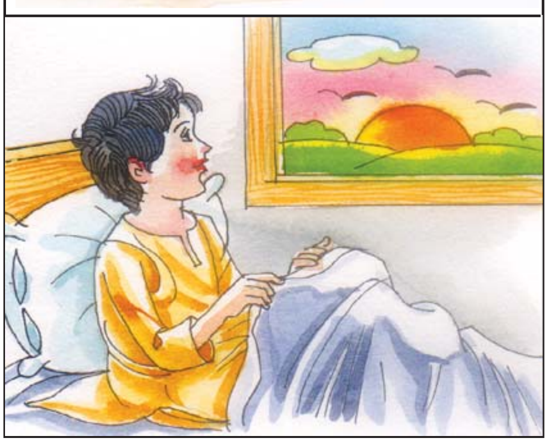

____

____

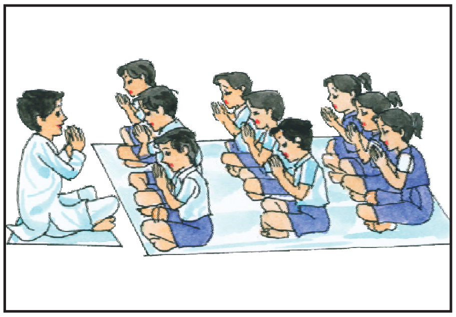

छात्राः एकादशवादने प्रार्थनां कुर्वन्ति ।

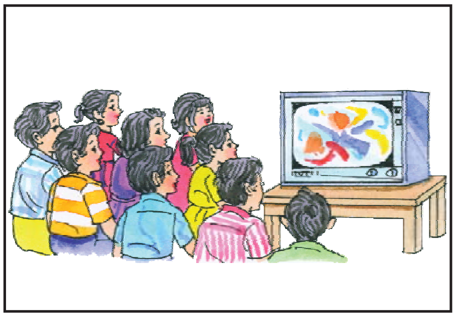

5. Frame the sentences about your routine. Follow the illustration :

Illustration : अहं प्रातः षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं नित्यक्रियां करोमि ।

(1) अहं ______________ योगाभ्यासं करोमि ।

(2) अहं प्रातः नववादनतः सार्धनववादनपर्यन्तं ______________ करोमि ।

(3) अहं ______________ अध्ययनं करोमि ।

(4) अहं सायं षड्वादनतः सप्तवादनपर्यन्तं ______________ करोमि ।

6. Frame the sentences. Follow the illustration :

Bus Timetable

Route	Arrival	Departure
उपलेटा – राजकोट	९:००	९:१०
पोरबन्दर – अमहदावाद	१०:१०	१०:२०
बाटवा – वडोदरा	१२:१५	१२:३०
जामजोधपुर – जसदण	१५:०५	१५:१०
कोलकी – धोराजी	१६:३०	१६:३५

उदाहरण :

उपलेटा–राजकोट लोकयानम् 9:00 वादने आगच्छति एवं 9:10 वादने गच्छति ।

7. Present your routine orally as well as in written :

भवान् जानाति किम् ?

श्रीमद् भगवद्गीतायाम् अष्टादश अध्याया: सन्ति ।

श्रीमद् भगवद्गीता महाभारते भीष्मपर्वणि अस्ति ।

श्रीमद भगवद्गीतायां सप्तशतं श्लोका: सन्ति ।

महाभारतस्य युद्धं अष्टादश दिनानि पर्यन्तं प्राचलत् ।

चत्वार: मठा: सन्ति–शृंगेरीमठ: शारदामठ:, ज्योतिर्मठ:, गोवर्धनमठ: ।

गायत्रीमन्त्रस्य मन्त्रद्रष्टा विश्वामित्र: अस्ति ।

9 भाषासज्जता

Let us try to develop some understanding of Sanskrit Language.

Activity 1. Read the words given below without touching the lips to each other :

मनोज:, पठति, भारत:, फलम्, बभूव

Activity 2. Read the following words without touching the tongue and teeth to each other :

तत्पर:, ददाति, धनम्, पन्था:

Could you read the words ? Not ? Why ? Think and discuss. Find the reason and write in your notebook. Discuss that and try to understand the table on basis of your discussion

वर्णस्थानानि

Place	Vovel			Consonant							
	Soft			Hard		Soft				Hard	Soft
	Short	Long	Sandhi Long	—	—	—				Sibilant	Sibilant
Guttura	अ	आ	ए-	क्	ख्	ग्	घ्	ङ्	Anthesth		ह्
Palatal (Cetteral)	इ	ई	ऐ Guttura Palatal	च्	छ्	ज्	झ्	ञ्	य्	श्	—
Cerebrate	ऋ	ऋ	—	ट्	ठ्	ड्	ढ्	ण्	र्	ष्	
Dental	लृ		— Guttura / Libial	त्	थ्	द्	ध्	न्	ल्	स्	—
Libial	उ	ऊ	ओ औ	प्	फ्	ब्	भ्	म्	व् Dental	—	—

Now you know which internal mouth organs are used to produce certain sounds. The production place of each sound is different. The production place of vovels and consonants are mentioned in the above table. Studying the table, you will learn/know which organs of the mouth are mainly needed to produce the sound of each alphabet.

The study of the table shows that there are 33 consonants and 13 vovels. There were more vovels and consonants in Sanskrit language. But in modern classical Sanskrit, the sound mentioned here are more used.

Activity

Answer the following questions on the basis of the table :

(1) Write the alphabets of guttaral sounds and devide them in vovels and consonants.

(2) Write the alphabets of palatal sounds and devide them in vovels and consonants.

(3) Write the alphabets of cerebral sounds and devide them in vovels and consonants.

Exercise

1. Write the following words in legible handwritings :

भद्रम्, नृपः, उत्तुङ्गः, भविष्यति, चञ्चलः, शङ्करः ।

2. Classify the following sounds according to their production place :

क्, ख्, ग्, घ्

प्, फ्, ब्, भ्

ट्, ठ्, ड्, ढ्

Sentence patterns :

- राकेशः क्रीडति ।
- विपुलः पुस्तकं पठति ।
- मम माता गायति ।
- दया फलं ददाति ।

Read the above sentences carefully. In any sentence, nouns and verbs are most important. The meaning of the sentence depends on these two terms.

The noun is joined with verb in various reletionship in a sentence. This relation is joined using cases. This way cases link to join the various terms.

Nouns are joined with verbs in six ways by six cases. Moreover, to address someone, locative case is used. Sixth case means Genetive case, which joins one noun with another noun.

Introduction of Cases :

Name of the case		What is shows	Illustration
First	Nominative	Doer of the action-subject	गजः - elephant
Second	Accussative	Object of the action	गजम् - to the elephant
Third	Instrumental	Instrument of the action	गजेन - by the elephant
Fourth	Dative	One for that the action happened	गजाय - for the elephant
Fifth	Ablative	The place from which it departs	गजात् - from the elephant
Sixth	Genetive	One with whom it has relation	गजस्य - of the elephant
Seventh	Locative	The source (base) of the action	गजे - On the elephant
Sambodhana	Address	Whom to talk	हे गज - O Elephant

With the study of the above table of cases, sentences of Sanskrit can easily be understood.. With the help of the above table, find out the sentences from the book in which different cases have been used and note them.

रामः, बालः, नृपः, शाला, लता, माला, वनम्, पुस्तकम्, धनम् ।

Classify the above nouns in Masculine, Feminine and Neuter gender. In Sanskrit, some nouns ends with vovel. Nouns ending with vovels are called 'vovel ending', and ending with consonant are called 'consonant ending'. For example, वन्, बाला, शाला etc. are vovel ending; while भगवत्, वाक्, मरुत् etc. are consonant ending.

In Sanskrit, cases of each noun are singular, dual and plural. Try to understand the following illustrations. Keep in mind that declensions which are mostly used in communicative language are in bold letters.

Ram (Masculine) - ending in अ

विभक्ति	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथमा	**रामः**	रामौ	**रामाः**
द्वितीया	**रामम्**	रामौ	**रामान्**
तृतीया	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
चतुर्थी	रामाय	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
पञ्चमी	रामात्	रामाभ्याम्	रामेभ्यः
षष्ठी	**रामस्य**	रामयोः	**रामाणाम्**
सप्तमी	रामे	रामयोः	रामेषु
सम्बोधन	हे राम	हे रामौ	हे रामाः

राम – ending in अ is a masculine noun. Form the declensions of बाल, नृप, मकर following those of राम.

Ending in आ - Feminine बाला

Case	Singular	Dual	Plural
प्रथमा	**बाला**	बाले	**बाला:**
द्वितीया	**बालम्**	बाले	**बाला:**
तृतीया	बालया	बालाभ्याम्	बालाभि:
चतुर्थी	बालायै	बालाभ्याम्	बालाभ्य:
पञ्चमी	बालाया:	बालाभ्याम्	बालाभ्य:
षष्ठी	**बालाया:**	बालयो:	**बालानाम्**
सप्तमी	बालायाम्	बालयो:	बालासु
सम्बोधनम्	हे बाले	हे बाले	हे बाला:

Form the declensions of शाला, माला, सीता according to बाला

Ending in अ - Neuter noun वन

Case	Singular	Dual	Plural
प्रथमा	**वनम्**	वने	**वनानि**
द्वितीया	**वनम्**	वने	**वनानि**
सम्बोधनम्	हे वन	हे वने	हे वनानि

The remaining declensions will be according to masculine noun.

Form the declensions of पुस्तक, फल and पात्र according to वन.

If the above declensions are learnt by heart and declensions of other nouns are formed in the sameway, communication in Sanskrit can be done easily. You can also use Sanskrit language easily using the declensions of such types of nouns.

Sometimes we see in Sanskrit the declensions like सः, सा, ते, अहम्, मम, तव. Do you know these declensions ? Find out and make the note of such types of sentenses in which these declensions are used.

For example, सः क्रिडति, अहं खादामि। etc.

The form which is used in place of noun is called pronoun. अस्मद, युस्मद्, कः, एषः, एषा etc. are included.

Case declensions of pronouns are formed this way.

अस्मद् - I

Case	Singular	Dual	Plural
प्रथमा	अहम्	आवाम्	वयम्
द्वितीया	माम्	आवाम्	अस्मान्
षष्ठी	मम	आवयोः	अस्माकम्

युष्मद् - You

Case	Singular	Dual	Plural
प्रथमा	त्वम्	युवाम्	यूयम्
द्वितीया	त्वाम्	युवाम्	युष्मान्
षष्ठी	तव	युवयोः	युष्माकम्

अहं जानामि । **तव** गृहं सुन्दरम् अस्ति ।

माला **मम** सखी अस्ति। **अहं त्वां** वदामि।

Bold words in the above sentences introduce the pronouns. Colletct such sentences from this lesson and understand them.

Read carefully the shlokas for the uses of cases.

(1) रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे ।
रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं
रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ।।

Here,

रामः (Rama)is in nominative case.

रामम् (to Rama) is in the second (accurative) case.

रामेण (by Rama) is the third (instrumental) case.

रामाय (for Rama) is in the fourth (dative) case.

रामात् (from Rama) is in the fifth (ablative) case.

रामस्य (of Rama) is in the sixth (genetive) case, and

रामे (on Rama), is in the Seventh (locative) case.

Thus, reading the above shlokas carefully, we become familiar with different declensions of cases.

Now study the following shlokas :

(प्रथमा) (1) अहल्या द्रौपदी सीता तारा मन्दोदरी तथा ।
पञ्चकं ना स्मरेत् नित्यं महापातकनाशनम् ।।

(द्वितीया) (2) गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ।
पापं तापं च दैन्यं च हन्ति साधुसमागमः ।।

(षष्ठी) (3) हस्तस्य भूषणं दानं सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।

श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणैः किं प्रयोजनम् ॥

(सप्तमी) (4) मुण्डे मुण्डे मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नवं जलम् ।

देशे देशे नवाचाराः नवा वाणी मुखे मुखे ॥

(सम्बोधनम्) (5) गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।

नर्मदे सिन्धु कावेरि प्रसन्ना भव सर्वदा ॥

No need of learning cases by heart, but they can be memorised by using them gradually.

Find the nouns and verbs from the following sentences. :

(1) गन्त्री गच्छति । ____________________

(2) सूर्यः तपति । ____________________

(3) शिशुः खेलति । ____________________

(4) हंसः तरति । ____________________

(5) गजः चलति । ____________________

In above short sentences, only two terms are seen. In them गन्त्री, सूर्यः, शिशुः, हंसः and गजः are nouns and गच्छति, तपति, खेलति, तरति, चलति are verbs.

Verb :

The word which indicates action is a verb.

आइए, अब निम्नलिखित वाक्यों में से क्रियापद खोजिए और अर्थ बताइए :

(1) अहं नमामि ।

(2) त्वं नमसि ।

(3) नृपः नमति ।

The verbs in the above three sentences indicate the action of bowing. In the first sentence 'अहम्' is the subject (doer of the verb). In the second sentence, the subject/doer of the verb 'त्वम्' is the second person.In the third sentence, subject/doer of the verb 'नृपः' is in third person. Verb form is changed according to the person, isn't it ! Now you know that above all the three sentences are in singular.

Person and Number :

In Gujarati, there are three persons (First, Second and Third)and two numbers (Singular and Plural), but in Sanskrit there are three numbers, (forms) - Singular, Dual and Plural.

Conjugation of the root verb :

Origin of verb is called 'root'.

For example : नमामि, नमसि and नमति. are three forms, but the root verb of all the three is 'नम्'. There are main two types of the roots-Parasmaipada and Atmanepada. The root which takes the inflection of Parasmaipada is **'Parasmaipada root'** and the root which takes the inflection of Atmanepada is called **'Atmanepada root'.**

In Sanskrit grammar, there are 1st conjugation, 2nd conjugation, 3rd conjugation, 4th conjugation, 5th conjugation, 6th conjugation, 7th conjugation, 8th conjugation, 9th conjugation and 10th conjugation or classes are formed. Each conjugation has its special inflection which is called Vikaran inflection. The verbs of diffrent conjugations are recognized and separated with its help.

For example, the conjugational sign of 1st conjugation is 'अ', that of 4th one is 'य', that of 6th one is 'अ', and that of the 10th one is 'अय'.

The root of Parasmaipada is specially used in our text-book. So let us start studying affixes of Paramaipada.

Present Tense - Parasmaidpada - Inflections

	Singular	Dual	Plural
First Person (Uttama Purush)	मि	वः	मः
Second Person (Madhyama Purush)	सि	थः	थ
Third Person (Anya Purush)	ति	तः	अन्ति

Adding the above inflection, Preaent Tense forms of verbs are framed. Read them and give the forms of other verbs.

Note : To prepare the forms of root verb, first vikarana inflection is added and then tense inflection is added. For Example : नम् + अ + ति = नमति

नम् (1st conjugation) to bow

	Singular	Dual	Plural
First Person	नमामि	नमावः	नमामः
Second Person	नमसि	नमथः	नमथ
Third Person	नमति	नमतः	नमन्ति

Write forms of other verbs as mentioned above.

पठ् (to read) चल् (to walk)

	Singular	Dual	Plural
First Person			
Second Person			
Third Person			

Roots of 1st conjugation - Parasmaipada

हस् (हसति) to laugh

खेल् (खेलति) to play

खाद् (खादति) to eat

वह् (वहति) to flow

नी (नयति) to take

वस् (वसति) to live

धाव् (धावति) to run

भ्रम् (भ्रमति) to wander

पा (पिब्-पिबति) to drink

गम् (गच्छ्-गच्छति) to go

दृश् (पश्य्-पश्यति) to see

स्था (तिष्ठ्-तिष्ठति) to stand

Let us know the forms of नृत्- 4th conjugation-present tense.

नृत् - to dance

	Singular	Dual	Plural
First Person	नृत्यामि	नृत्यावः	नृत्यामः
Second Person	नृत्यसि	नृत्यथः	नृत्यथ
Third Person	नृत्यति	नृत्यतः	नृत्यन्ति

Having understood this, let us prepare the forms of other verbs.

कुप् (to grow angry)

तुष् (to be satisfied)

	Singular	Dual	Plural
First Person			
Second Person			
Third Person			

Parasmaipada 4th conjugation - form of root verb.

क्षुभ् to be agitated, to shake (क्षुभ्यति)

मुह् to be facinated (मुह्यति)

शम् to be silent (शाम्यति)

श्रम् to be tired (श्राम्यति)

6th conjugation - Parasmaipada

You have learnt the forms of root verb of present tense 1st and 4th conjugation. Now let us learnt 6th conjugation. Vikarana inflection of 6th conjugation is and the vikarana inflection of 1st conjugation is also. The diffrence is that when some root takes vikarana inflection, roots get changes. While vikarana is added in the root of the 6th conjugation, it gets no changes. This should be remembered.

लिख् - 6th conjugation - Parasmaipada

	Singular	Dual	Plural
First Person	लिखामि	लिखावः	लिखामः
Second Person	लिखसि	लिखथः	लिखथ
Third Person	लिखति	लिखतः	लिखन्ति

Try yourself to prepare other verb forms as mentioned above.

प्रच्छ् - पृच्छ् (to ask) पृच्छति स्पृश् (to touch) स्पृशति

	Singular	Dual	Plural
First Person			
Second Person			
Third Person			

Prepare the verb forms of इष – इच्छ् – to wish, कृष् – to plough, क्षिप् – to throw

Only to know : Some roots of 6th conjugation are imperative.

10th conjugation - Parasmaipada.

The vikarana inflection of 10th conjugation is अय

कथ् + अय = कथय

Now let us learn verb forms of present tense of 10th conjugation.

	Singular	Dual	Plural
First Person	कथयामि	कथयाव:	कथयाम:
Second Person	कथयसि	कथयथ:	कथयथ
Third Person	कथयति	कथयत:	कथयन्ति

Let us try our own to prepare the verb forms of Parsmaipada Present, Tense 10th conjugation as mentioned above.

पीड् (पीडय) पीडित करना   रच् (रचय) रचना

	Singular	Dual	Plural
First Person			
Second Person			
Third Person			

Besides Parasmaipada, there are also Atmanepada root verbs. But at this level, this much is enough.

Revison 2

1. कोष्टकं पूरयतु । (Complete the table) :

३९			चतुरशीतिः
	अष्टसप्ततिः	८९	
६७			षड् पञ्चाशत्

2. प्रकोष्ठे दत्तेन शब्देन प्रश्नवाक्यं रचयतु । (Frame the questions using the words in the brackets) :

(1) अहम् अष्टवादने शालां गच्छामि। (कति)

(2) संस्कृतपुस्तकस्य मूल्यं षड्रूप्यकाणि अस्ति। (कियत्)

(3) मम मित्रं जामनगरे वसति। (कुत्र)

(4) उद्याने पुष्पं विकसति । (किम्)

(5) राजेशः मन्दिरतः उद्यानं गच्छति । (कुतः, कुत्र)

(6) बालकाः क्रीडनार्थं क्रीडाङ्गणं गच्छन्ति। (किमर्थम्)

3. उदाहरणानुसारं प्रश्नवाक्यं रचयतु । (Frame the question. Follow the example) :

उदाहरणम् : योगेशः उद्याने अस्ति।

योगेशः कुत्र अस्ति ?

(1) राधा चिकित्सालये अस्ति ।

________________________________ ?

(2) मुस्ताकः पुस्तकालये अस्ति ।

________________________________ ?

(3) चन्द्रा कार्यालये अस्ति ।

________________________________ ?

(4) शिवलालः आपणे अस्ति ।

________________________________ ?

(5) केवलः नदीतटे अस्ति ।

________________________________ ?

3. अधोलिखितं संवादं पठतु एवम् अभिनयेन सह प्रस्तुतं करोतु ।

(Read the following dialogue and enact it with actions)

शिक्षकः : विरुध्धार्थपदानि वदतु ।

छात्रः : अस्तु ।

शिक्षकः : कोपः ।

छात्रः : शान्तता ।

शिक्षकः : धनिकः ।

छात्रः : निर्धनः ।

शिक्षकः : (प्रशंसाभावेन) साधु ।

छात्रः : असाधुः ।

शिक्षकः : (कोपेन) रे मूर्ख ।

छात्रः : (शान्ततया) श्रीमन्, बुद्धिमन् ।

शिक्षकः : अलम् । गच्छतु ।

छात्रः : अपर्याप्तम् । आगच्छतु ।

शिक्षकः : (कोपेन) उत्तिष्ठतु ।

छात्रः : उपविशतु श्रीमन् ।

शिक्षकः : निर्गच्छतु इतः ।

छात्रः : आगच्छतु ततः ।

4. कोष्ठकं पूरयतु ।(Complete the table) :

		In number	In words
1.	२५ x ३ =		
2.	३७ + ४६ =		
3.	९६ + ८ =		
4.	७३ – २५ =		
5.	१८ x ५ =		
6.	३० + १४ =		
7.	७८ + १३ =		
8.	६४ – ५२ =		

5. Read the following paragraph and frame questions on the basis of it:

अद्य सोमवासरः । ऋता सार्धदशवादने विद्यालयं गच्छति । प्रथमं सा प्रार्थनां करोति । अनन्तरं सा प्रार्थनासभायां सुविचारं कथयति । तत्पश्चात् सा वर्गखण्डे उपविशति । तत्र सा विविधान् विषयान् पठति । विश्रान्तिकाले सा पुस्तकालयं गच्छति । तत्र सा सामयिकं पठति । चतुर्वादने सा कलाखण्डे विविधानि चित्राणि पश्यति । सार्धचतुर्वादने सा क्रीडाङ्गणे क्रीडति । पञ्चवादने विद्यालयतः गृहम् आगच्छति ।

उदाहरणम् : ऋता कुत्र गच्छति ?

(1) ____________________

(2) ____________________

(3) ____________________

(4) ____________________

(5) ____________________

(6) ____________________

(7) ____________________

• • •